

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.51>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Бабарицький О.В.,

*кандидат економічних наук,
заступник начальника Військово-юридичного інституту
з навчальної та наукової роботи – начальник навчального відділення,
полковник,
Військово-юридичний інститут,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-1690-1837*

Ігнат'єва А.І.,

*кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка кафедри загальновійськових дисциплін
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-3446-4036*

Гонтар А.В.,

*курсантка 2 курсу 2 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0009-8193-5206*

Бабарицький О.В., Ігнат'єва А.І., Гонтар А.В. Міжнародно-правовий аналіз Конвенції з прав людини.

У статті досліджується роль Конвенцій ООН у сфері захисту прав людини як ключового елементу міжнародної системи забезпечення правопорядку, справедливості та безпеки. Аналізується нормативно-правове підґрунтя співпраці держав у межах системи Організації Об'єднаних Націй, зокрема Загальна декларація прав людини [1] 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2] 1966 року та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [3] 1966 року, які стали фундаментом сучасного міжнародного правозахисного механізму.

Розглядаються основні напрями реалізації Конвенцій ООН, включно з діяльністю Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок та інших договірних органів.

Проаналізовано процедури подання державних і індивідуальних доповідей, розгляду скарг та моніторингу дотримання прав людини на національному рівні.

Окрема увага приділяється таким інструментам, як Конвенція проти катувань [4] та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [5] 1965 року, а також Конвенція про права дитини [5] 1989 року, які забезпечують спеціалізований захист окремих категорій осіб.

У статті аналізуються механізми реалізації зобов'язань держав – учасниць Конвенцій, включно із системою періодичної звітності, проведенням моніторингових місій, а також можливістю розгляду індивідуальних повідомлень про порушення прав людини. Підкреслюється значення співпраці держав із Радою ООН з прав людини, Верховним комісаром ООН з прав людини (УВКПЛ) та іншими міжнародними структурами у сфері захисту прав і свобод людини.

Особлива увага приділяється проблемам імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство, розбіжностям у правозастосовній практиці різних держав, а також викликам, пов'язаним із забезпеченням ефективного контролю за дотриманням прав людини в умовах збройних конфліктів і політичних криз.

Автори наголошують на необхідності гармонізації національного законодавства з положеннями Конвенцій ООН, удосконалення механізмів міжнародного моніторингу та зміцнення інституційної співпраці між державами. Зроблено висновок, що подальший розвиток системи Конвенцій ООН у сфері прав людини є необхідною умовою забезпечення верховенства права, справедливості та захисту людської гідності на глобальному рівні.

Ключові слова: Конвенції ООН, права людини, міжнародне право, захист прав людини, імплементація, гармонізація законодавства.

Babarytskyi O.V., Ignatieva A.I., Hontar A. V., International legal analysis of the human rights Convention.

The article explores the role of UN Conventions on Human Rights as a key element of the international system ensuring law, justice, and security. It analyzes the legal and institutional framework of state cooperation within the United Nations system, in particular, the Universal Declaration of Human Rights (1948), the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966), which together form the foundation of the modern international human rights protection mechanism.

The main directions of implementing the UN Conventions are examined, including the activities of the Human Rights Committee, the Committee against Torture, the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, and other treaty bodies. The procedures for submitting state and individual reports, reviewing complaints, and monitoring compliance with human rights at the national level are analyzed.

Special attention is given to instruments such as the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984), the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (1965), and the Convention on the Rights of the Child (1989), which provide specialized protection for specific groups.

The article examines the mechanisms for implementing the obligations of states parties to the Conventions, including the periodic reporting system, monitoring missions, and the consideration of individual communications on human rights violations. The importance of cooperation between states and the UN Human Rights Council, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), and other international human rights protection structures is emphasized.

Particular attention is devoted to the challenges of implementing international standards in national legislation, discrepancies in law enforcement practices among different countries, and the difficulties of ensuring effective human rights protection in situations of armed conflict and political crises.

The author stresses the necessity of harmonizing national legislation with the provisions of UN Conventions, improving international monitoring mechanisms, and strengthening institutional cooperation among states. The article concludes that the further development of the UN human rights conventions system is essential for upholding the rule of law, justice, and the protection of human dignity on a global scale.

Key words: UN Conventions, human rights, international law, human rights protection, implementation, harmonization of legislation.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток міжнародних відносин характеризується зростанням кількості порушень прав людини, значна частина яких має транскордонний характер. Це актуалізує потребу у дієвих універсальних механізмах реагування. Конвенції ООН із прав людини є ключовим інструментом глобальної системи захисту, оскільки вони визначають фундаментальні принципи гідності, рівності та справедливості й покладають на держави-учасниці чітко визначені зобов'язання. Водночас на практиці постають проблеми імплементації міжнародних стандартів, узгодженості правозастосовної практики та ефективності контролю за виконанням рішень договірних органів. Тому вивчення правових засад, механізмів реалізації й системних викликів функціонування Конвенцій ООН набуває особливої наукової та практичної значущості.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика реалізації Конвенцій ООН у сфері прав людини була предметом ґрунтовних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед провідних міжнародних дослідників слід відзначити Менно Т. Каммінга [7], який у своїх працях аналізує зобов'язання держав-учасниць міжнародних договорів у сфері прав людини, питання універсальної юрисдикції та механізми контролю за виконанням рішень договірних органів. Значний внесок у розуміння ефективності системи ООН зробила Віра Шихельман [6], яка у дослідженні "Implementing Decisions of International Human Rights Institutions: Evidence from the United Nations Human Rights Committee" проаналізувала, як держави виконують рішення Комітету з прав людини. Вагомим є також доробок Мартін Шейнін [8], колишнього Спеціального доповідача ООН з питань прав людини і боротьби з тероризмом, який наголошує на необхідності забезпечення балансу між безпекою та дотриманням прав людини. Серед українських науковців питання імплементації міжнародних стандартів прав людини досліджували Олена Дашковська [9] та Ольга Явор [9], які у спільній праці "The Effectiveness of International Human Rights Protection Mechanisms" розглядають регуляторні та інституційні аспекти функціонування міжнародних правозахисних механізмів.

У сучасній науковій літературі недостатньо висвітлено питання ефективності виконання рішень органів системи ООН, зокрема Комітету з прав людини, Комітету проти катувань та Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок. Дослідження Віра Шихельман[6] демонструє значні відмінності між державами у рівні дотримання рекомендацій цих органів. Недостатньо проаналізовано і вплив норм Конвенцій ООН на внутрішні правопорядки, зокрема у контексті їх трансформації в національне законодавство та правозастосовну практику. Також невирішеним залишається питання забезпечення балансу між державним суверенітетом і міжнародними зобов'язаннями у сфері прав людини, що, як зазначає Менно Т. Каммінга [7], є одним із ключових викликів сучасного міжнародного права.

Мета дослідження. Метою є комплексне дослідження правових особливостей Конвенцій ООН з прав людини, аналіз механізмів їх реалізації та контролю, а також визначення основних проблем і шляхів їх вирішення у контексті зміцнення універсальної системи міжнародного захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Система Конвенцій ООН з прав людини є фундаментом сучасного міжнародного правопорядку, оскільки вона формує універсальні стандарти, обов'язкові для всіх держав-учасниць, та забезпечує механізми контролю за їх реалізацією. Після трагедій Другої світової війни саме ООН стала майданчиком для вироблення глобальної концепції прав людини, яка ґрунтується на принципах невідчужуваності, універсальності, рівності та недискримінації. Комплекс договорів ООН у сфері прав людини охоплює широкий спектр прав – від громадянських і політичних до соціально-економічних та культурних, а також спеціалізовані конвенції, спрямовані на захист окремих вразливих груп.

Ключовим елементом цієї системи є те, що міжнародні договори не лише проголошують права людини, але й установлюють конкретні юридичні зобов'язання держав. Кожна ратифікована конвенція накладає на державу чіткі обов'язки щодо поваги, захисту та забезпечення прав людини. Це включає адаптацію національного законодавства, створення інституційних механізмів захисту, проведення просвітницької діяльності та забезпечення доступу до засобів правового захисту.

Система Конвенцій ООН також вирізняється налагодженими міжнародними механізмами моніторингу. Кожен основний договір має свій комітет експертів – договірний орган, який здійснює нагляд за виконанням державами своїх зобов'язань. Ці органи аналізують періодичні доповіді держав, приймають зауваження загального порядку, розглядають індивідуальні скарги (у разі надання такої компетенції) та можуть проводити спеціальні розслідування у випадках системних або масових порушень. Таким чином забезпечується багаторівневий міжнародний контроль.

Крім того, система ООН передбачає взаємозв'язок між універсальними договорами та регіональними механізмами захисту прав людини. Вони доповнюють один одного та підсилюють міжнародну систему загалом. Конвенції ООН діють як «загальний стандарт», на основі якого будуються більш деталізовані та регіонально адаптовані системи, такі як Європейська, Міжамериканська чи Африканська системи захисту прав людини.

Окреме значення має універсальний періодичний огляд (УПО) – глобальний механізм Ради ООН з прав людини, який охоплює усі країни світу незалежно від того, які саме договори вони ратифікували. Це дозволяє здійснювати систематичний огляд стану прав людини та створює додаткові інструменти для підзвітності.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [3] (1966 р.) – закріплює права на працю, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, достатній життєвий рівень та участь у культурному житті. Його положення реалізуються під контролем Комітету з економічних, соціальних і культурних прав (CESCR), який аналізує прогрес держав у забезпеченні цих прав і надає рекомендації щодо покращення політики у сфері соціального розвитку.

Окрім основних пактів, значне значення мають спеціалізовані конвенції, спрямовані на захист окремих груп населення чи конкретних правових сфер, серед яких:

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), яка встановлює заборону будь-яких форм расової переваги та створює Комітет з ліквідації расової дискримінації (CERD);

Кожна з Конвенцій ООН з прав людини передбачає створення договірних органів – комітетів, який виконує функції моніторингу дотримання державами-учасницями їхніх зобов'язань, аналізує періодичні доповіді, надає рекомендації та, у визначених випадках, розглядає індивідуальні скарги осіб щодо порушень прав. Такий механізм контролю є центральним елементом системи ООН із прав людини, оскільки поєднує юридичні та політичні інструменти впливу на держави.

Найбільш відомим серед цих органів є Комітет з прав людини (Human Rights Committee – HRC), створений відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.). Його діяльність регулюється також Факультативним протоколом, який надає Комітету повноваження розглядати індивідуальні повідомлення громадян, чиї права, гарантовані Пактом, були порушені. Комітет формує юридичні висновки (Views), що мають вагомий морально-правову силу і впливають на міжнародну практику захисту прав людини.

Утім, попри ці труднощі, діяльність комітетів сприяє розвитку міжнародних стандартів прав людини, формуванню загальної правозастосовної практики та зміцненню ролі ООН як глобального арбітра у сфері прав людини

Як стверджує Мартін Шейнін [8], відомий авторитет у сфері прав людини та колишній член Комітету ООН із прав людини, дієвість світової системи захисту прав особистості багато в чому зумовлена кооперацією між універсальними та регіональними інструментами. Глобальні інституції ООН, особливо договірні комітети, повинні функціонувати в тісній синергії з регіональними формуваннями, що опікуються правами людини, до яких належать:

- Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ), який забезпечує втілення в життя положень Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод (датованої 1950 роком);
- Міжамериканська комісія з прав людини та Міжамериканський Суд з прав людини, що здійснюють свою діяльність під егідою Організації американських держав (ОАД);

Ця багаторівнева співпраця гарантує злагодженість правозастосовної діяльності, сприяє уніфікації тлумачення міжнародних стандартів та підвищує загальну результативність міжнародного нагляду за дотриманням прав людини. Наприклад, координація дій між структурами ООН та ЄСПЛ дає змогу уникнути подвійного розуміння таких прав, як свобода слова, право на справедливий судовий розгляд чи заборона катувань, оскільки вони мають спільне коріння в універсальних нормативно-правових актах.

Проте, як зауважують науковці на практиці така взаємодія часто стикається з труднощами. Існують випадки перетину мандатів, розбіжностей у висновках або навіть колізій між рішеннями, ухваленими універсальними та регіональними структурами. Наприклад, держава може отримати певну рекомендацію від Комітету ООН, яка не відповідатиме позиції ЄСПЛ у схожій ситуації. У таких умовах уряди зазвичай віддають перевагу виконанню постанов регіональних судових інстанцій, оскільки вони є обов'язковими до виконання та підкріплені чіткими механізмами примусу.

Ця тенденція вказує на одну з ключових системних вад міжнародного механізму захисту прав – нечіткість юридичної зобов'язувальної сили висновків, які надають договірні органи ООН. Їхні рішення мають характер порад і не завжди сприймаються як такі, що підлягають безумовному виконанню. Водночас, як наголошує Scheinin, відсутність бажання держав виконувати ці рекомендації підриває універсальний характер системи та знижує авторитет міжнародного права в цілому.

В цьому контексті, сучасні наукові праці пропонують методи поліпшення узгодженості між різними рівнями міжнародного контролю, зокрема через:

заснування постійно діючого механізму координації між комітетами ООН та регіональними судовими інстанціями;

впровадження єдиних стандартів для інтерпретації положень про права людини;

створення глобальної бази даних судової практики, яка містила б уніфіковані позиції різних правозахисних органів.

Таким чином, кооперація між універсальними та регіональними інструментами є критично необхідною умовою для зміцнення цілісності світової системи захисту прав людини. Подальше вдосконалення цих форм співпраці сприятиме не лише підвищенню результативності моніторингових і наглядових інституцій, але й розширенню простору правової визначеності для держав і громадян. У перспективі це може призвести до формування єдиного, узгодженого та стабільного правового простору, в основі якого лежатимуть загальнолюдські цінності – людська гідність, справедливість, рівність перед законом та безумовне дотримання принципу верховенства права.

Як відзначає Менно Т. Каммінга [7], одним із головних викликів залишається виконання державами міжнародних зобов'язань. Попри те, що держави ратифікують конвенції, їх виконання на практиці часто є вибіркоким. Причинами цього є:

- відсутність ефективних національних механізмів моніторингу;
- конфлікт між міжнародними зобов'язаннями та принципом державного суверенітету;
- політична нестабільність і слабкість судових систем у деяких країнах.

Висновки. Система Конвенцій ООН з прав людини є ключовим елементом міжнародного правопорядку, оскільки саме вона формує універсальні та юридично зобов'язувальні стандарти захисту прав і свобод людини. У ході дослідження було встановлено, що правові особливості цих конвенцій полягають у їхній універсальності, нормативній обов'язковості для держав-учасниць та спрямованості на забезпечення невідчужуваних прав кожної особи. Вони становлять комплексну правову основу, яка охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, а також містить спеціалізовані інструменти захисту вразливих груп.

Важливою складовою функціонування системи є створені в рамках ООН договірні органи – комітети з контролю за виконанням положень відповідних конвенцій. Їхня діяльність, яка включає аналіз періодичних державних доповідей, розгляд індивідуальних скарг, ухвалення зауважень за-

гального порядку та здійснення спеціальних процедур, забезпечує реальний міжнародний моніторинг виконання правозахисних зобов'язань. Ефективність цих механізмів значною мірою сприяє підвищенню рівня дотримання державами міжнародних стандартів, а універсальний періодичний огляд розширює систему моніторингу, охоплюючи всі держави без винятку.

Водночас дослідження показало, що система Конвенцій ООН із прав людини стикається з низкою проблем, серед яких – рекомендаційний характер рішень договірних органів, нерівномірність виконання державами міжнародних стандартів, політична залежність деяких процесів та недостатня оперативність реагування на масові й грубі порушення прав людини. Для підвищення ефективності міжнародного контролю необхідно посилювати обов'язковість рішень комітетів, удосконалювати механізми співпраці з державами, розширювати інструменти превентивного моніторингу та забезпечувати належне ресурсне і процедурне зміцнення договірних органів.

Отже, подальший розвиток системи Конвенцій ООН має поєднувати нормативне вдосконалення, технологічну інноваційність та інституційну координацію. Лише за таких умов універсальна система захисту прав людини зможе забезпечити ефективний, прозорий і легітимний міжнародний контроль у XXI столітті, що повністю відповідає заявленій меті дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.
4. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984. United Nations Treaty Collection. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>.
5. Convention on the Rights of the Child, 1989. United Nations Treaty Collection. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
6. Shikhelman V. Implementing Decisions of International Human Rights Institutions: Evidence from the United Nations Human Rights Committee. *European Journal of International Law*. 2019. Vol. 30(3). P. 753–783. DOI: 10.1093/ejil/chz046.
7. Kamminga M. T. Final Report on the Impact of International Human Rights Law on General International Law. *Netherlands Yearbook of International Law*. 2009. Vol. 40. P. 31–58. DOI: 10.1093/ejil/chz04634.45.11.
8. Scheinin M. Human Rights Treaties and the Vienna Convention on the Law of Treaty. *The Finnish Yearbook of International Law*. 1997. Vol. 8. P. 41–64. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UD\(2005\)014rep-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UD(2005)014rep-e).
9. Dashkovska O., Yavor O. The Effectiveness of International Human Rights Protection Mechanisms. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2024. Vol. 12, № 2. P. 56–63. URL: <https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/yefektivnist-mizhnarodnikh-pravozakhisnikh-mekhanizmv-zakhistu-prav-lyudini>.
10. Alston Ph., Goodman R. *International Human Rights: The Successor to International Human Rights in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 1216 p.
11. Heyns C., Shany Y., Fox K. Digitalization and the Future of Human Rights Monitoring within the UN System. *Human Rights Quarterly*. 2023. Vol. 45(1). P. 85–112. URL: https://huridocs.org/2025/07/ai-for-human-rights-innovation-integrity-and-the-ethical-imperative/?gad_source=1&gad_campaignid=20814963546&gbraid=0AAAAo5JJmEHw0AOABQjuUgT7PK-5BmXr&gclid=CjwKCAiA86_JBhAIEiW4i9Ju5wi9k7NaUDcX3Op8079c0WwwGGkVfu3s-Oa2PL0naiZebt007MqyxocVI8QAvD_BwE.